

МАРЕ ЈАНАКОВА ГРУЈИЋ

ЗГРАДА ВОЈНОГЕОГРАФСКОГ
ИНСТИТУТА У БЕОГРАДУ

Увод

Једно од најранијих послератних архитектонских остварења у српској и београдској средини, дело изражено модерничког карактера интернационалног типа, којим се бескомпромисно обрачунало с тада актуелним соцреалистичким назорима у градитељству, представља зграда Војногеографског института са штампаријом у улици Мије Ковачевића у Београду. Осмишљено је током 1950. године, грађено до 1954. године и, коначно, опремљеног ентеријера, уселиено 1956. Његов творац јесте архитекта Милорад Маџура, који је идејни и главни пројекат започео у окриљу Пројектантског завода НО Београда, а након тога га је финализовао на новом радном месту – у свом приватном бироу, „Атељеу архитектура и урбанизам“. Зграда данас представља изузетно вредно сведочанство своје епохе, а историјат њене градње сликовито и исцрпно говори о заокрету који се у првим годинама након Другог светског рата догодио на српској и југословенској архитектонској позорници.

О аутору зграде Војногеографског института у Београду

Међу личностима које су обележиле прве послератне деценије београдског и српског градитељства истакнуто место припада архитекти Милораду Маџури (1914, Скопље – 1989, Београд). Овај српски неимар започео је свој професионални пут крајем тридесетих година прошлог века у Београду. Природан ток тог пута прекинуло је избијање Другог светског рата, након којег је ауторово стваралачко кретање добило потпуно нов смер и достигло пун интензитет. Послератни период на југословенским просторима био је обележен невероватном градитељском продукцијом, градови су радикално мењали свој архитектонско-урбанистички

лик, устројство и габарит, створен је нов тип архитектуре као неимара заснован на његовој новој, комплекснијој улози у друштву, култури и програму развоја државе. У прву етапу, период обнове и изградње разрушене земље, Мацура се активно укључио. Након ње, професионално делање је наставио махом у Београду, престоници нове социјалистичке југословенске државе, али и спорадично у унутрашњости Србије.

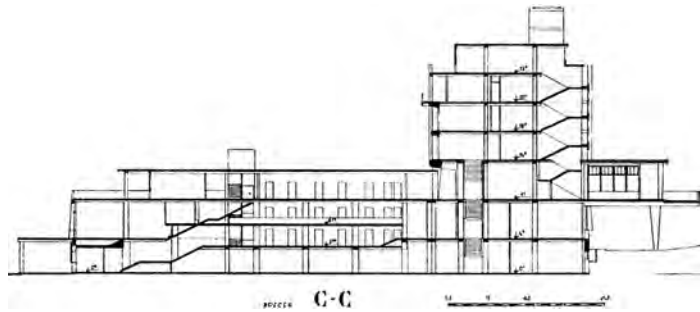
За разлику од многих истакнутих српских архитеката, Мацура није пролазио кроз фазу лутања у проналажењу сопственог стваралачког израза. Његов плодан стваралачки опус кретао се готово искључиво у смеру прихватања савремених интернационалних архитектонских токова и њиховом пажљивом интегрисању у регионални амбијент. Међутим, дело овог аутора не карактерише слепо копирање поменутих узора, већ стварање личног израза, заснованог на рационалном, прочишћеном и контекстом обојеном архитектонском обликовању. Не само као градитељ, Мацура се афирмирао и као тумач и теоретичар архитектуре, како у бројним критичарским и хроничарским текстовима тако и у комплексним научноистраживачким студијама.

Дело архитектуре Мацуре, током његовог дугог и плодног рада на пољу архитектуре, и спорадичног на пољу урбанизма, у потпуности је одраз свог времена, друштвеног окружења и домаћег простора, у коме је читавог радног века делао. У њему се јасно препознају утицаји интернационалних градитељских величина, посебно Ле Корбизјеа, који су у Мацуриним подухватима нераскидиво синтетисани са елементима локалног поднебља и изражени кроз особену, само за овог аутора карактеристичну градитељску идеологију и морфологију. Милорад Мацура припада кругу личности из наше новије историје које су у свом времену активно и предано утицале на промену свести и духа своје средине, утичући тако да се архитектура преоријентише на савремене, свеже и прогресивне теме.

Архитектонски опус Милорада Мацуре био је у целини врло богат, разноврстан и слојевит.¹ Посебно место у њему припада згради Војногеографског института и штампарије (1950–1954).

Преглед досадашњих истраживања о згради Војногеографског института као делу архитектуре Милорада Мацуре

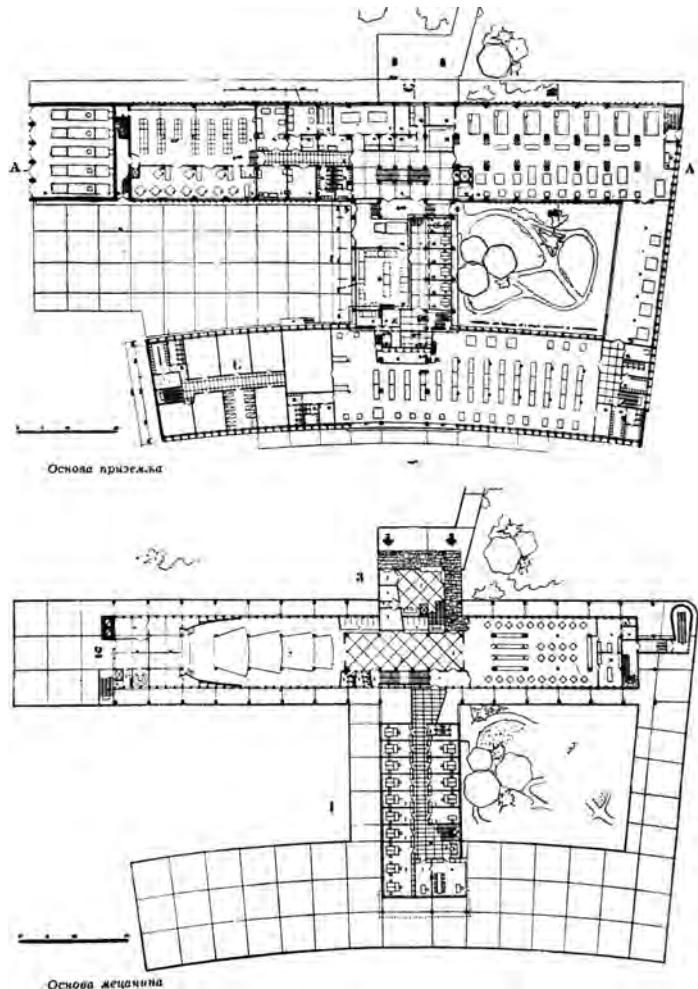
Објекат Војногеографског института и штампарије у Београду представља дело које у нашој стручној литератури поседује најистакнутије место у Мацурином опусу. Историјски значај овог остварења, пројектованог 1950. године, приметила је и адекватно представила већина истраживача која се бавила приказом или полемичким тумачењем послератног развоја наше архитектуре. Најчешће

Сл. 1. Пресек зграде с назначеним делом конструкције који је наслеђен првобитном конструкцијом и делом који је Мацура саградио као потпуно нов

је тумачено као својеврсно отелотворење корбизијанских доктрина у српској и југословенској архитектури, и препознато као Мацурин „највиши ниво креације”.² Поред тога, став неких од најистакнутијих српских историографа одлучно се заснива на томе да је ово дело, као један од првих послератних модернистичких објеката

Сл. 2. Основе приземља и мезанина зграде

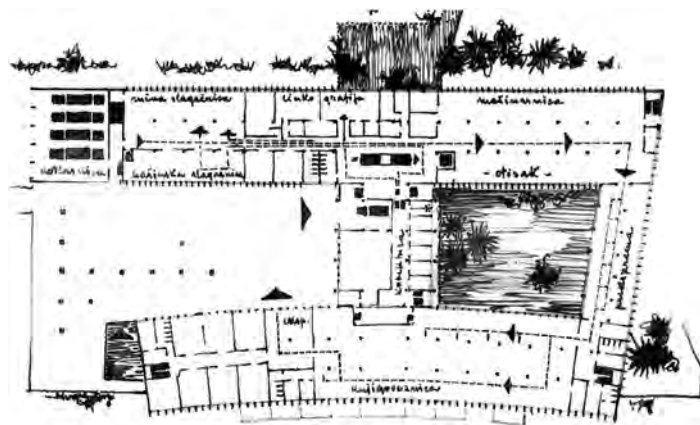
у Србији и Југославији, неприкосновено означило продор модерне архитектуре у београдску и српску средину, и њену победу над актуелним, конзервативним социјалистичким струјањима.³ Други истраживачи, који нотирају значај и вредност овог Мацуриног објекта у контексту његове епохе и укупног развоја београдске архитектуре, равноправно га придружују и изједначавају са кључним остварењима реализованим средином педесетих година као што су: Београдско сајмиште Милорада Пантовића⁴, Државни секретаријат за послове народне одбране Николе Добровића⁵, Дом штампе Ратомира Богојевића⁶ и радови Владете Максимовића из тог периода⁷.

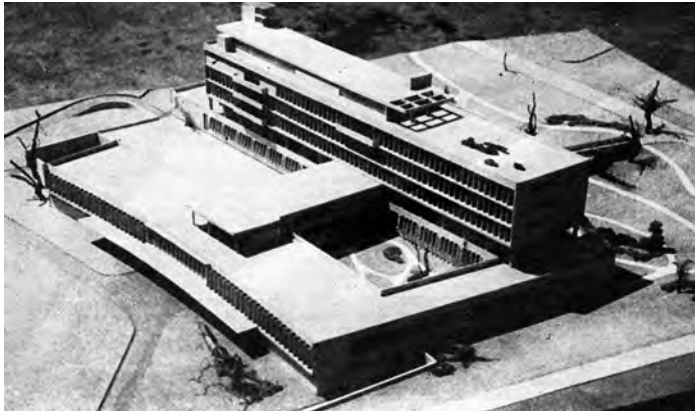
У првом броју београдског часописа *Преглед архитектуре*, чија се појава (1954. године) поклапа са изградњом објекта Војногеографског института, на ударним странама нашао се приказ пројекта и тока његове изградње из пера самог аутора, Милорада Мацуре.⁸ Тај публицистички прилог говори да је савремена архитектонска јавност била у том тренутку обавештена и свесна значаја и улоге Мацуриног дела. Такође, појава овог објекта поклапа се с публикавањем, у то време запаженог, текста архитектке Јована Крунића, иначе некадашњег Ле Корбизјеовог сарадника, *Одраз савремених стремљења у архитектури на лицу Београда*,⁹ у коме је покушај сублимирања београдског градитељства од времена кнеза Милоша до тада заснован на перцепцији савремених тенденција и стилских израза. „Најновији период метаморфозе лица Београда“ аутор схвата као доба препуно полета и потенцијала, охрабрујући „архитектонска дела прожета савременим духом“ на рачун спутавања оних у „немодерном духу“, са еклектичким и класичним резонанцама. Међутим, у првим огледима о послератној београдској архитектури изостао

је приказ или чак помен тог објекта.¹⁰ Његова улога и значај биће нотирани безмало две деценије касније.

Активан градитељ и признати тумач српске савремене архитектуре Урош Мартиновић у свом језгровитом прегледу српске послератне архитектуре из 1964. године међу пратећим илустрацијама најважнијих градитељских остварења уврстио је и Мацурину зграду Војногеографског института и штампарије.¹¹ Констатација важна за валоризацију Мацуриног дела, коју аутор износи на почетку овог написа, гласи: „Када бисмо покушали одредити време првих значајних реализација наше савремене (послератне) архитектуре, онда би највероватније то био период после 1950. године.“¹² Неколико година касније истакнути историограф и критичар српске архитектуре др Зоран Маневић, у свом одговору на *Анкету о послератном развоју архитектуре Југославије* часописа *Архитектура урбанизам*, јасно одређујући преломну годину у послератном српском градитељству и дефинишући место и значај Мацуриног здања Војногеографског института, одао је и прво званично признање том делу и његовом аутору, и тако их уврстио у капиталне догађаје који су развој београдске архитектуре „упутили унапред“.¹³ Наиме, описујући, историјски и културолошки утемељено, атмосферу београдског архитектонског круга почетком педесетих година, Маневић уочава *преврат* који се збио 1954. године, завршетком зграде Војногеографског института и штампарије, као „једног од објеката на којима су прогресивне идеје из 1954. године биле јавно истакнуте“.¹⁴ Он даље каже: „Ма колико наивно данас изгледала Мацурина студија по Ле Корбизјеу, студија главне фасаде Војне штампарије, ипак је то прва и у оквирима Мацурине генерације безмало једина озбиљна интерпретација једног одређеног и тада прогресивног архитектонског израза. Пропорције целине и поља уоквирених брисолејима, а затим општа композиција у којој две ослабљене вертикале држе равнотежу елементима на крову, конципираним доста слободно и доста духовито: у свему томе има нечег од Марсејског блока, па ипак је Мацурина интерпретација самостална, лична и свесна“.¹⁵ Међутим, Маневић даље износи да је тај *преврат* у наредним годинама могао одиграти улогу „стварног тренутка преокрета“, али развитак београдског градитељства то није показао. Најпре, то је изражено у домену Мацуриних савременика, који су почели слепо да копирају поједине елементе композиције, посебно брисолеје, услед чега је узела маха и трајала дуго тзв. брисолејска манија. Потом, то је уочљиво и у оквиру опуса самог Мацуре, који наставком корбизијанских истраживања, овога пута у срцу града, по Маневићевом мишљењу барата погрешно одмереним циљевима и средствима.¹⁶ Овај извор значајан је по томе што је

Сл. 3. Скица основе високог приземља с наменом површина

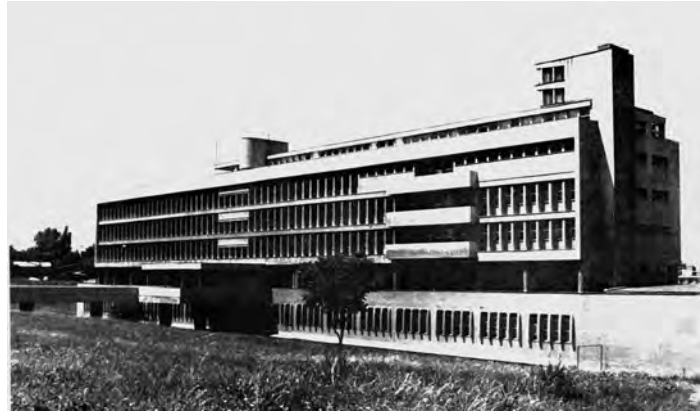

Сл. 4. Макета зграде (није сачувана)

први пут у историографији повезано Мацурино стваралаштво с корбизијанским постулатима савремене архитектуре. Сличне ставове о Мацурином стваралаштву Маневић ће износити и у каснијим текстовима посвећеним историји српске архитектуре и градитељства, а аналогије између швајцарско-француског и српског градитеља потенцираће и бројни други аутори.

Пред крај седме деценије двадесетог века збила се важна изложбена смотра савременог српског архитектонског стваралаштва, а организовао ју је архитекта Михајло Митровић у Музеју савремене уметности у Београду, као прву критичку ретроспективу послератне српске архитектуре, с нагласком на период од средине педесетих до краја шездесетих година.¹⁷ Међу заступљеним експонатима нашло се и дело Милорада Мацуре – Војногеографски институт.

Наредну велику ретроспективну изложбу српске новије архитектуре, која је још једном пружила пуну афирмацију Мацурином делу у ул. Мије Ковачевића, организовао је 1972. године арх. Зоран Маневић и базирао на амбициозном раздобљу 1900–1970.¹⁸ У студиозно припремљеном каталогу аутор износи: „Мацурина Штампарија саздана је на корбизијеовском волумену и корбизијеовском растеру. Била је то једна већ опробана формула [мисли се на Ле Корбизјеов Марсејски блок], брисолејска подела са паузом у средини, слободно решавање крова, прилазна рампа“, и одмах потом констатује: „У српској архитектури појава објекта Војногеографског института означавала је јасно уношење европског духа, једну од тако честих и тако краткотрајних европеизација које су од доба класицизма наовамо увек представљале весник појаве нове националне авангарде“.¹⁹ У истој публикацији заступљена је и илустрација овог остварења, репринтован је један од Мацуриних реферата са Дубровачког саветовања 1950. године, *Архитект и пројектовање*, као један од антологијских примера

Сл. 5. Објекат Војне штампарије и Географског института ЈНА (данас Војногеографски институт) након изградње 1956. године

архитектонске мисли разматраног периода,²⁰ и дата је биографија аутора са богатом библиографијом његових радова.²¹

Везивање Мацуриног дела за Ле Корбизјеово одређивање архитектуре биће истакнуто и у антологијском прегледу новије београдске архитектуре аутора Михајла Митровића из 1975. године, уз закључак да је „архитекта Мацура успео да персонализује своје дело, да једном формулом, једним фасадним материјалом, једном бојом, изгради чврсту архитектонску целину“.²² У тој антологији новије архитектуре Београда о овом делу записано је и следеће: „Штампарија је пројектована под специјалним околностима, прилагођавајући се незавршеним деловима раније започете зграде друге намене. И поред тога њеном аутору то није била препрека да изгради једно од првих значајних архитектонских дела у Београду којим се инаугурисао продор архитектуре у нашу средину“.²³ Изнете позитивне оцене учврстиле су позицију Мацуриног дела на културно-архитектонској мапи престоничког града, а исте године још један знаменити српски градитељ и тумач архитектуре истаћи ће и високо вредновати рад Милорада Мацуре – Урош Мартиновић, у краћем осврту на период од три деценије београдске архитектуре протекле од Ослобођења.²⁴ Тај осврт представља заправо својеврсни сажетак монографске публикације, која је тих година била у припреми а из штампе је изашла 1978. године.²⁵ Значајна пажња посвећена арх. Милораду Мацури у овој књизи изражена је у форми самосталне, богато илустроване јединице, у којој је нарочито истакнуто здање Војногеографског института и означено као „највиши степен просторне и ликовне креације савременог израза у архитектури“.²⁶ „Независно од асоцијација које нас враћају Корбизјеу, чији су постулати архитектуре, уосталом, постали неразлучива својина прогресивне архитектонске мисли и праксе света, зграда Војне штампарије носи у себи

архитектонске вредности истинске инспирације и креације вишег реда²⁷. Дотадашње Мацурино стваралаштво разматра се у контексту београдске архитектонске школе као пример једног од њена два главна крила – оног које се базира на „рационалним постулатима функционализма“²⁸. Поред тога, Мацура је по свом позитивном ставу према армираном бетону као основном материјалу структуре и експресије, увршћен и у „посебну групу београдских ’конструктивиста’“²⁹.

Први текст целовито посвећен животу и раду арх. Милорада Мацуре публиковао је 1979. године арх. Андреја Марић, Мацурин дугогодишњи колега из ИАУС-а, годину дана након што се Мацура пензионисао у овој организацији.³⁰ У поменутом тексту згради Војногеографског института посвећена је пажња као једном од највреднијих корпуса ауторовог опуса.³¹ Знатно амбициознији покушај да се Мацурина личност и градитељско дело сагледају монографски и у целини представља кратка публикација коју је сачинио др Зоран Маневић у едицији Велике награде архитектуре САС-а, поводом доделе овог признања Милораду Мацури 1984. године.³² Карактеришу је језгровитост, богатство у илустративном смислу, као и пионирски покушај одређивања места и улоге Мацуре у српској архитектури. Највећа пажња међу делима која се интерпретирају посвећена је згради Војногеографског института и штампарије, као најзначајнијем Мацурином подухвату. Аутор се упушта у краћу анализу архитектонске морфологије, изводећи компаративне аналогije са градитељством Ле Корбизјеа и његовог Марсејског блока. Маневићево дело до данас представља први и последњи покушај синтетичког монографског приказа Мацуриног стваралаштва.³³ Недуго затим исти аутор је у преглед српске архитектуре двадесетог века, објављен 1986. године, уврстио и високо котирао Мацуру, посебно истичући Војногеографски институт.³⁴ Своје ставове о овом српском неимару Маневић ће заступати и у свим каснијим синтетичким прегледима српске односно београдске архитектуре.³⁵ Дакле, свим наведеним Маневићевим радовима заједничко је везивање Мацуриног дела за корбизијански модел, приписивање незаобилазне улоге у усмеравању српске архитектуре путем савремених, интернационалних градитељских стремљења, као и одређивање места овог неимара у укупној српској архитектури уз Милорада Пантовића и Владету Максимовића.

У познатој хроничарској студији о архитектури Југославије у периоду 1945–1990, чији је аутор чувени сарајевски архитекта и историчар архитектуре Иван Штраус, Мацура се помиње у својству аутора зграде Војне штампарије у Београду, која представља једно од капиталних остварења у српском архитектонском стваралаштву у периоду 1949–1958, заједно са

Пантовићевим Сајмиштем и две зграде Алексеја Бркића у Београду („Хемпро“ на Теразијама и зграда Социјалног осигурања у Немањиној улици), што је и визуелно поткрепљено пригодном илустрацијом.³⁶

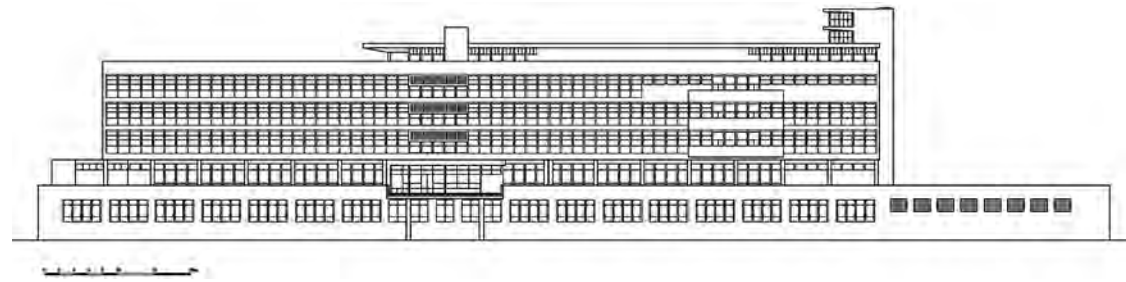
Интересантно је виђење Мацуриног објекта из угла Алексеја Бркића, који у свом капиталном писаном делу из 1992. године, на крајње индивидуалан и оригиналан начин, сублимира кретања српске модерне архитектуре у раздобљу од 1930. до 1980. године. Своју послератну антологију архитектуре, названу „друга ремоделација“, он почиње управо зградом Војногеографског института. Наиме, на овом објекту Мацура се „суочио са идејом инфраструктурне декомпозиције и тиме раскинуо са конвенционално модернистичком матрицом“³⁷. Поред тога, као главни квалитет дела Бркић види и својеврсну и снажну „просторну потенцију“, која је „регулисана двојако, у две експозиције делатности простора, две супротне тежње простирања и два привидно противречна начина изражавања“³⁸. Описујући Мацурино дело, Бркић се оштро противи „површним анализама“ које су га проглашавале „корбизијанском репликом“ и сматра да аутор „није остао на архитектоници која се исцрпљује функционалним квалитетом и пропорцијским квантитетом“, већ је његова архитектура „измакла обрасцу и одступила од дотичне класе“. Као њен најближи пандан, он наводи Злоковићеву Дечју клинику, након које Мацурино дело „наставља са исцртавањем контура београдског структурализма“³⁹.

На значај и улогу Милорада Мацуре у периоду соцреализма, указао је и историчар Предраг Ј. Марковић 1996. године у монографији о Београду у периоду 1948–1965.⁴⁰ Зоран Маневић ће још једном поменути ово остварење крајем деведесетих година, у тексту о архитектури и градитељству писаном за монографску публикацију о Београду *Бели град*, где га помиње као појаву „валоризације корбизијанских начела“ средином педесетих година.⁴¹

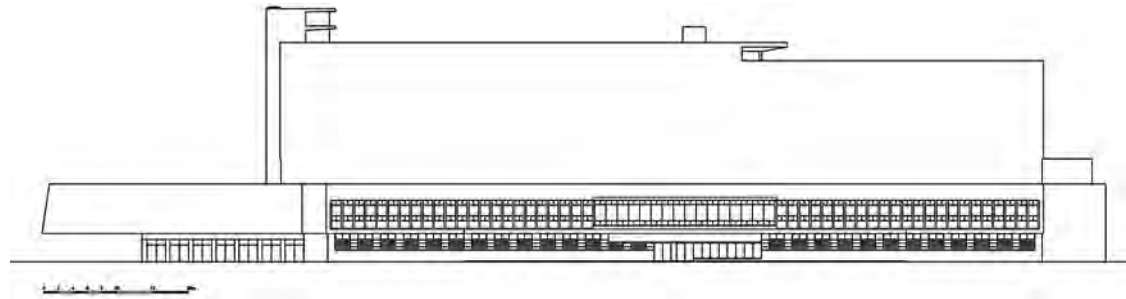
Последњих година многобројни аутори презентују или разматрају архитектуру и историјску улогу објекта Војногеографског института. Заједничка црта свих ових приказа јесте корбизијанско одређење основне стилске и функционалне концепције, као и јасно карактерисање овог дела као пионирског подухвата српске архитектуре у првом послератном периоду.

Ревалоризација и реафирмација Мацуриног стваралаштва, па тиме и зграде Војногеографског института и штампарије, које су присутне последњих година у нашим историографским истраживањима делимично представљају резултат сазревања проблема тог раздобља српске архитектуре за научна, историјско-уметничка истраживања, али и општег повећања

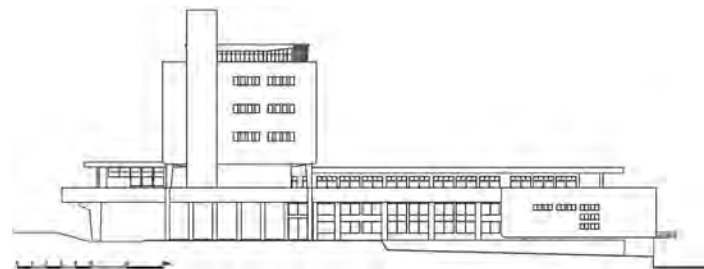
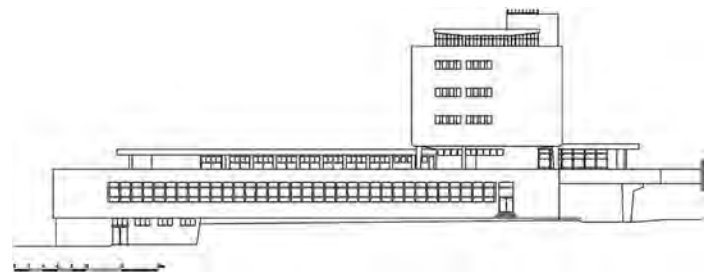
Сл. 6. Изглед фасаде зграде ВГИ из улице Мије Ковачевића (северни тракт)

Сл. 7. Изглед фасаде зграде ВГИ из Булеvara деспота Стефана, односно из парка (јужни тракт)

интересовања стручњака за први послератни период, посебно соцреалистичке стилске етапе у српском градитељству. У популарном и прегледно конципираном *Водичу кроз модерну архитектуру Београда*, аутора Дијане Милашиновић-Марић, презентован је и језгровито описан Мацурин Војногеографски институт, при чему је инсистирано на његовој припадности интернационалном и корбизјеовском усмерењу.⁴² Арх. Владимир Кулић разматра Војногеографски институт као једну од првих модернистичких грађевина подигнутих после рата у Београду и у први план истиче чињеницу да је она резултат прераде претходног, соцреалистичког пројекта, извршене по узору на Ле Корбизјеов *Unite' d'habitation*.⁴³ У једном од ретких монографских осврта на дело Милорада Мацуре, с нагласком на београдским грађевинама које се налазе на подручју Врачара, насловљеном *Отпор диктатима*, интересантно је подсећање на ово дело, али и откривање неких нових момената везаних за објекат Војногеографског института. Наиме, аутор текста Милан Миловановић наводи податак да је Мацурина зграда изграђена на темељима облакодера намењеног „Информбиру“ и започетог према пројекту арх. Павла Крата 1946. године.⁴⁴ Према овом аутору, коначни изглед здања одражава „потпуни раскид са соцреализмом и приближавање европским токовима“.⁴⁵ Значајан приказ и тумачење Мацуриног градитељског дела у ул. Мије Ковачевића дао је Слободан – Гиша Богуновић у *Архитектонској енциклопедији Београда XIX и XX века*,⁴⁶ након сувише уских и сажетих приказа у оквиру одредница о овом архитекти у два издања *Лексикона српских архитеката* аутора др Зорана Маневића.⁴⁷ Наиме, ауторски прилаз проблему

Сл. 8. Изглед бочне фасаде зграде ВГИ (југозападни, везни тракт)

Сл. 9. Изглед бочне фасаде зграде ВГИ (североисточни тракт)

Богуновић препознаје у „доследном варирању корбизјеовских потке, поштујући узор како у равни обликовања волумена, тако и саставних делова целине“, при чему је тумачење истог предлошка „стваралачко, пре него епигонско“.⁴⁸ У оквиру студије *Критика соцреализма из угла савременика архитекте Милорада Мацуре*,⁴⁹ Дијана Милашиновић-Марић констатује да је управо на Војногеографском институту видан „својеврстан крај соцреалистичке климе у архитектури“, и карактерише га као „прву архитектонску композицију којом

се неприкосновено афирмише модерно грађење прилагођено људским потребама и новим естетским схватањима архитекте Ле Корбизјеа⁵⁰. У написима који се тичу општих прегледа српске архитектуре двадесетог века и који су још увек доступни само у електронској варијанти, арх. Слободан Малдини апострофира и Мацурин допринос српском материјалном наслеђу оличен у згради Војногеографског института која следи корбизјанске узорне.⁵¹ Мацурино поштовање корбизјанског вокабулара и постулата модула запазиће и др арх. Александар Миленковић у својим најновијим теоријским радовима.⁵²

У чињеници да је историјски значај Милорада Мацуре и његовог дела – зграде Војногеографског института – у новије време запажен од готово свих истраживача који су се озбиљније и темељније бавили историографским приказима послератног развоја наше архитектуре, постоји и извор који представља јасан изузетак. Реч је о опширном синтетичком прегледу српске архитектуре двадесетог века аутора Милоша Р. Перовића, објављеном као двојезични приручник 2003. године, у којем је изостављен било какав помен Милорада Мацуре и његовог дела.⁵³

Пројектовање и реализација зграде Војногеографског института

Зграда Географског института ЈНА и Војне штампарије (данас зграда Војногеографског института), лоцирана у улици Мије Ковачевића бр. 5 на Пиониру у Београду, идејно је осмишљена током 1950. године,⁵⁴ док је Мацура био запослен у Пројектантском заводу НО Београда, а грађена у периоду 1950–1954.⁵⁵ Потпуно је завршена и уселена 1956. године.⁵⁶ Када је Мацура почетком 1950. године добио налог да пројектује ову зграду, на терену су већ постојала два изграђена сутерена гигантске скелетне конструкције намењена за штампарију „Рад“, чија је изградња обустављена 1948. године.⁵⁷ „Започета армиранобетонска конструкција, чија је реализација прекинута 1948, послужила је као основа за функционално и композиционо решење зграде. Поред фундамента, дубоког 11 m, биле су изведене и међуспратне конструкције. Оне су третиране као подрумске, јер је зграду требало засути за шест метара, да би се пред њом извео трг у висини улице Мије Ковачевића. То је условљено тереном, који лежи на падини доминирајућег брега Београда – Звездаре“.⁵⁸ Првобитна конструкција била је пројектована симетрично, и постављена под углом од 20 степени према осовини улице, јер је тадашњим планом било предвиђено да се улица коригује, тако што ће се око будућег објекта обилазити у благом луку. Но, нови урбанистички план је ипак задржао постојећи правац ове саобраћајнице, па

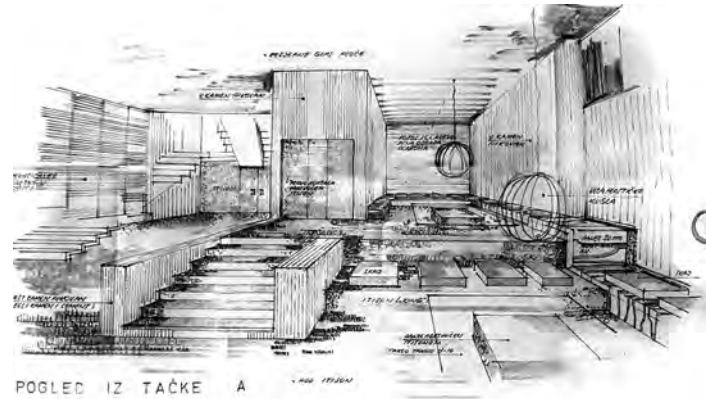
је нелогична диспозиција објекта у простору постала врло уочљива. На овој конструкцији, са осовинским растојањем стубова 6,40 m x 6,40 m, прозорима распона чак 5,30 m и висином од 3,50 m, и међупрозорским ступцима ширине 1,10 m, настале су „пропорције супротне људском мерилу сагледања, које су истовремено деловале хипертрофирани и визуелно смањивале димензије објекта“.⁵⁹ Мацурин кратак опис првобитног пројекта пружа нам могућност за претпоставку да се радило о згради својеврсних соцреалистичких стилских одлика. Најпре, неколико елемената недвосмислено упућује на њен монументалистички карактер (фундамент дубок 11 m који имплицира гигантске габарите планиране пројектом, велики трг испред прочеља зграде, симетрична композиција дефинисана крупним модулом, чиме просторна целина добија наглашен свечани, хипертрофирани карактер). Поред тога, део конструкције који је Мацура затекао на терену и који и данас постоји и представља северно крило објекта, поседује упечатљиву залучено-конкавну форму, па следећи аналогije са монументалним „овалним“ фасадама Дома синдиката, зграде МУП-а у ул. Кнеза Милоша или пак оригиналног пројекта зграде СИБ-а, као најизразитијим представницима соцреалистичке архитектуре у београдској средини, и имајући у виду период настанка пројекта (између 1946. и 1948. године), претпоставке о преради соцреалистичког архитектонског дела бивају још оправданије.

Одлучивши се за потпуно нову композицију и функционалну организацију простора, Мацури су као смерница у пројектантском процесу послужили интернационални, западноевропски узорни оличени у тада неприкосновеној архитектонској величини – Ле Корбизјеу. Ново решење, прилагођено сложеном програму и чињеници смештаја две институције у једну зграду, остварено је кроз композицију усклађену са људским размерама,⁶⁰ и новим естетским схватањима. Пројектни задатак био је да се над постојећим објектом дограде две нове етажне, с тим да северни део објекта служи за штампарију, а јужни за Географски институт, и да се при томе омогући њихово потпуно самостално функционисање. Мацурине речи: „У току студије програма и функционалног процеса сазрела је идеја о композицији објекта“, одсликавају опредељење аутора за концепцију *form follows function*,⁶¹ као оштрог заговорника функционализма у архитектури. Тако је фасада логично и лако проистекла из основе, а у компоновању основе уочава се изразита доследност индивидуалним постулатима просторне организације. Својим пројектом Мацура предлаже да се одустане од предвиђеног насипања терена и да се подруми претворе у приземље. Према наслеђеном пројекту из четрдесетих година, на

северном крилу био је предвиђен подрум с магацинима, те је било потребно да нови, Мацурин пројекат укључи знатне адаптационе радове за нову намену. Постојећи трем, делимично изграђен до Мацуриног преузимања пројекта, дубине 6,40 m, будући да је јако засењивао просторије, делимично је срушен (спољни ред стубова и део плоче до арматуре у горњој зони затезања), а делимично дограђен (тамо где није био изведен).

У доњем приземљу, које лежи у нивоу терена, на нижој страни према парку Мацура је дао прилаз у штампарију, гардеробе, санитарне блокове, магацине, стоваришта и угљару-котларницу. У горњем приземљу сместио је радионице штампарије. Да би се омогућило кружно кретање материјала, дограђено је ново везно крило на југозападном делу, између уличног и парковског блока. Поред тога, у аспекту фузије објекта с тереном, Мацура је на својеврстан начин моделирао терен. Наиме, затечени „конвексни“ профил, због чега би објекат изгледао сабијен у земљу, преиначен је у конкавни, тако да прелази у плато на коме се он заснива. Симетрична поставка композиције трансформише се у наглашено асиметричну, будући да је то изискивала функционална структура зграде. Уместо првобитно предвиђена два нова спрата зграде, намењена смештају Географског института, Мацура удвостручује тај број и целокупан функционални програм концентрише на улични блок. У оквиру последњег, трећег спрата, као и у посебном павиљону – мансарди на крову-тераси зграде, организовани су изложбени простор, магацини и радионице Института. Корпус Штампарије и корпус Института повезани су мецанином са заједничким друштвеним просторијама: салоном за конференције и трпезаријом. Просторна концепција овог „међуспрата“, поред тога што омогућује везу објекта како у хоризонталном тако и у вертикалном смислу, омогућава и његову изолацију. У попречном крилу између правога и лучнога тракта смештени су магацин и гардеробе у ниском приземљу, а у високом приземљу механичке радионице с помоћним радионицама, факторатом и коректорима.

Мацурином опсежном интервенцијом извесна асиметрија на грађевини доведена је у склад са затеченом конструкцијом, као и са дивергенцијом њене осовине с тереном тј. осовином улице. Прозорски отвори у постојећем делу зграде су смањени услед неуклапања у новоформирану модуларну систем, док је у новопроектваном делу усвојен осовински размак од 1,60 m (уместо постојећег од 6,40 m, до кога се дошло простим дељењем на четири дела, $6,40:4=1,60$ m). Поред свега тога, Мацура је имао да се избори и с превеликом дубином блока од 20,20 m. Њу он практично искоришћава тако што између ходника и цртаоница, односно канцеларија, поставља гардеробе и оставе за прибор и

Сл. 10. Оригинални пројекат адаптације улазног хола зграде из 1978. године (делимично изведен, арх. Д. Петковић)

материјал. Како су услови рада у штампарији и институту изискивали равномерно природно осветљење одређеног интензитета, усвојени су фасадни, уски и издужени стубови пресека 20 x 90 cm, који испадају упоље и врше улогу брисолеја.⁶² Оваквим елементима, израђеним од префабрикованих гредица и таролита, чија примена представља први у београдској и један од првих покушаја у југословенској средини, постојећи прозори подељени су на четири дела, чиме је остварен поред функционалног и изразит композициони ефекат.⁶³

Посебну пажњу током пројектовања ове грађевине Мацура је посветио развијеној кровној површини. Примена равног крова није била дозвољена у нашој архитектури првих година након ослобођења, сем у веома малом обиму и у изузетним случајевима.⁶⁴ У време када је Мацура пројектовао зграду Географског института и штампарије, на којој је био замишљен раван кров-тераса од неколико хиљада квадратних метара површине, комисија за ревизију пројекта одобрила је предложено решење под условом да пројектант лично одговара за квалитет и трајност равног крова.⁶⁵ Мацура је то прихватио „под пуном моралном и кривичном одговорношћу“,⁶⁶ што га је навело да проблему посвети посебну пажњу. Након исцрпних студија настало је својеврсно и оригинално техничко решење крова-терасе, које се показало не само као једноставно за извођење и економично за одржавање већ током времена и као трајно.⁶⁷ Систем је са успехом примењен и на још неким зградама које су потом пројектоване у оквиру Мацуриног „Атељеа архитектура урбанизам“. Кровна површина зграде Војногеографског института организована је као плато – тераса, која поред своје техничке улоге поседује и могућности за слободне активности корисника. По читавом свом обиму ограђена је ланчаном оградом. Главну улогу у општем ликовном изразу имају кућице за

лифт-машине, димњак за централно грејање, павиљон за помоћни излаз и лође-балкони испред одговарајућих одељења. Сви ови елементи представљају важна функционална чворишта пројекта и делове конструкције и у обликовању су третирани као својеврсне скулптуре.

Поред свих наведених чињеница, постоји још један важан моменат у историјату пројектовања и реализације ове зграде. Наиме, на путу између њеног идејног осмишљавања и материјализације постојала је још једна незаобилазна етапа, за аутора необично мукотрпна и дуга, а односила се на комисијски преглед и ревизију идејног решења. Она је започела одмах након што је зграда била пројектована у првој половини 1950. године, покушајем прибављања грађевинских дозвола за изградњу. Како се Мацура сећа, и како кажу сачувани извори, пут до тога био је трновит и одужио се све до 1952–1953. године, када су усвојене последње измене на пројекту.⁶⁸ Према Мацуриним сећањима, првобитни пројекат је чак три пута одбијан на ревизионим комисијама и враћан на прераду. „Али није одбијен заслугом председника Војне ревизионе комисије, пуковника инж. Бенчића. Увек незнатно мењан, на крају је, услед изгубљеног времена, доспео заједно са макетом, пред министра Народне одбране ФНРЈ, генерала Ивана Гошњака. Кад је пажљиво саслушао објашњења пуковника Бенчића, инвеститора и пројектанта, он је наредио да се пројекат одобри.“⁶⁹ На слично неразумеваше Мацура је наилазио и од стране својих колега у Пројектантском заводу током процеса пројектовања објекта,⁷⁰ са можда јединим изузетком у арх. Николи Добровићу, који га је „од почетка до краја подржавао у идеји, као и да истраје на том пројекту, без обзира што су рушени сви рокови“⁷¹.

Зграда је 1954. године била завршена, 1956. комплетно опремљена и усељена, а током времена вршене су извесне преправке и адаптације, које су се међутим, готово искључиво односиле на ентеријер и у целини нису значајније утицале на изглед и просторни распоред.⁷² Једина значајнија интервенција извршена је 1978. године и представљала је адаптацију и осавремењивање свечане сале и улазног хола, чиме се настојало не само унапредити функционалност и намену тих простора него и увести савременији и свечанији ликовни израз.⁷³ Поред тога, у високом приземљу северног крила, некадашње спаваонице са санитарним блоком и купатилом у новије време су преиначене у војне станове.

Архитектура зграде Војногеографског института

На објекту су јасно диференциране две главне целине, некада намењене двома корисничким институцијама – Географском институту и Војној штампарији.

Оне су конципиране независно – као северно (Штампариа) – према парку, и јужно крило (Институт) – према улици Мије Ковачевића, с посебним улазима и пратећим јавним просторима, и повезане чврстом попречном везом. У ниском приземљу, према ограђеном економском дворишту, налази се још један улаз са холем. За разлику од јужног крила с праволинијском фасадом са укупно шест надземних етажа, северно је залучено и састоји се само од две, широко отварајући на тај начин поглед према парку.

Прави, јужни тракт према улици Мије Ковачевића у свом надземном делу био је комплетно намењен Војногеографском институту, што је углавном и данас.⁷⁴ Анекс с приступним просторијама смештен је у мецанину, као и велика свечана сала и библиотека, док су први, други, трећи спрат и мансарда намењени различитим радним просторијама Института и Војне логистике, уз малу пословну салу на првом и музеј на другом спрату. У мансардном делу је смештен архив. По подужној оси ових спратних етажа простор по средини просеца ходник, дуж чије се обе стране равномерно нижу одаје.

Залучени, северни тракт зграде Мацура је пројектовао за потребе друге институције – Војне штампарије „Србија“. Организација садржаја и намене простора укључивала је све потребне радне и помоћне просторије. Током времена ова штампарија је исељена из објекта и у њене просторије смештена је Штампарија Војногеографског института.

Ентеријер зграде Војногеографског института у својој суштини следи рационалистичко-функционалистички концепт организације екстеријера. Два најнижа нивоа зграде, чије је габарите и просторну организацију Мацура наследио првобитном конструкцијом, будући да су намењена магацинским и помоћним просторима, обрађени су крајње скромно. Слично је и с просторијама Штампарије у северном крилу. Ентеријер обилује светлошћу, пријатан је за рад и успешно функционално организован. Просторне јединице на спратовима Института осмишљене су једноставно и комуникативно, у крупним потезима, уз принцип рационализације површина; ходника, холова и степенишних простора. Овим поступком, као и општим начелом негирања раскоши, луксуза, помпезности створен је утисак строгости и озбиљности какав је и доликовао корисничкој институцији и уопште војном карактеру објекта. Одсутује полихромија и било каква декоративност. Последње наведено ликовно-обликовно опредељење добро се може уочити на примеру степенишних ограда и ручки улазних врата – њихов дизајн је крајње једноставног и строго антидекоративног типа и базира се на простом, функционално али ефектно и оригинално осмишљеном геометријском мотиву. Материјализација се заснива на

Сл. 11.
Војногеографски
институт, данашњи
изглед – југозападни
бочни изглед с везним
трактом

Сл. 12.
Војногеографски
институт, данашњи
изглед објекта - јужна
фасада са главним
улазом

једноставним материјалима (дрво, метал, бетон, стакло, малтерне партије и сл.), који су често природног порекла и редовно прворазредног квалитета и солидне финалне обраде. Обрада подова је од венецијанског тераца (свечанији заједнички простори) или класичног тераца, односно паркета у канцеларијама.

У секундарној пластици зграде, која је наглашеног асиметричног устројства, главну улогу имају ритмички фасадни растер са брисолејима, пета фасада са слободно обликованим деловима конструкције и масивни

носећи стубови „V“ облика. Те елементе Мацура је примењивао и на другим својим делима, те они представљају уобичајен део ауторовог вокабулара. Зграда је изведена од армираног бетона скелетне конструкције, који као нескривен фасадни материјал, заједно с претходно поменутиим карактером конструкције и обрадом њених завршних елемената, приближава ово дело поставкама бруталистичке школе. Ова аналогија изводи се превасходно у контексту „интелектуалне јасноће и исправног коришћења и представљања конструкције

Сл. 13.
Војногеографски
институт – данашњи
изглед зграде у
амбијенту

и материјала“ присутних у архитектури Ле Корбизјеа и Миса ван дер Роа.⁷⁵ Монументалне размере здања оличавају значај институција којима је објекат намењен. Утисак достојанствености и строгаће којима оно зрачи алудирају на војни карактер намене грађевине. У овом контексту објекат својом архитектуром верно прати суштину и идејност своје намене.

Објекат се налази на истакнутом положају Београда и видљив је с разних тачака града. Овакав положај је јасно искоришћен као један од квалитета његове архитектуре, при чему је развијени кров-тераса третиран као етажа с функцијом шеталишта и видиковца са кога се пружају импресивне и широке визууре на околину – поред тога што се град сагледава готово у целини, поглед досеже и до дела Земуна с кулом Гардош, Панчевачког рита, Фрушке горе, Иришког венца, Вршачког брега и Вишњичког брда. Објектом се завршава парк код Професорске колоније, с којим је у време када је саграђен чинио јединствену целину. У оваквом амбијенту, у самом парку испод објекта Војногеографског института и штампарије, саграђена је у првој половини осме деценије двадесетог века Спортска хала „Пионир“⁷⁶ а 1978. године, у непосредном суседству Мацуриног објекта, и Студентски дом „Карабурма“ са две куле велике висине.⁷⁷ Јаком полихромијом, односно израженим вертикализмом, у односу на потпуно монохроматски тоналитет и претежно хоризонтални карактер Мацуриног дела, новосаграђени корпуси су се поставили као доминантни просторни и ликовни атрибути окружења. Међутим, они нису значајније нарушили просторни контекст, доживљај и вредности овог здања.

Порекло стилско-композиционог решења зграде Војногеографског института и аналогије у европским и националним оквирима

Будући да је у нашој историографији објекат Војногеографског института и штампарије најчешће помињан у контексту аналогија с корбизијанским градителским постулатима, као незаобилазан сегмент сваког проучавања овог дела поставља се логично питање његовог односа с корбизијанским и интернационалним архитектонским искуством, односно проблем порекла стилско-композиционог устројства зграде.

По извесним поступцима и елементима, Мацурино дело недвосмислено асоцира на Корбизјеов Марсејски блок: у слободном приземљу, карактеристичном облику стубова, касетираној фасади са брзим ритмом брисолеја уз повремене паузе, конструктивним елементима на кровној тераси који су скулптурално обликовани, брит-бетоном као доминантним и нескривеним материјалом. Међутим, др Зоран Маневић је с правом приметио да се овде ради о сличности у идејном али не и у формалном погледу. „Док су стубови Марсејског блока укопани у терен, овде су се нашли у цезури која нам се услед денivelације терена само визуелно чини 'приземном'. Вертикала која Корбизјеову главну фасаду дели на два неједнака дела у Мацурином објекту постоји тек као наговештај, изведен уз помоћ кратких и уских перфорираних хоризонтала, подржаваних балконима при крају фасаде. Корбизјеова композиција је централизована, с једним вертикалним елементом као осовином климакса. Мацурина је грађена на равнотежи

двају вертикалних елемената од којих се један поклапа са улазом, док је други на крају објекта.⁴⁷⁸ Ипак, у разматрању Мацуриног дела Маневић редовно потенцира његову идејну зависност од корбизјеових марсејских поука као његову главну вредност и прекретничку улогу у историји београдског градитељства. Аналогије које с правом примећујемо на екстеријеру зграде, међутим, потпуно изостају у домену ентеријера. Наиме, у унутрашњости објекта остварена је композиција која се строго заснива на рационалним, функционално детерминисаним императивима. Њен општи израз одговара карактеру јавне пословне зграде и у том смислу нема ничег заједничког са стамбеном темом на Марсејском блоку. Комуникациони трактови, просторне јединице, степеништа и друге целине не поседују сличност у визуелно-обликовном смислу с марсејским прототипом, већ се базирају на оригиналној визији српског аутора.

Ако се још једном вратимо на екстеријер зграде и постојећи корбизјански фасадни растер, брисолејску поделу зидног платна, слободно решење кровне равни, прилазну рампу, скулптурално обликоване стубове, слободан приземни део који се развија по терену, препознајемо елементе који, шире сагледани, припадају вокабулару интернационалне школе. Међутим, они су на овом објекту дефинитивно комбиновани и апликовани на индивидуалан, ауторски начин. Мацурина отворена склоност модернизму на овом делу у потпуности је досегла једну од основних идеја композиције модерне – идеју реда и хармоније односа хоризонталног и вертикалног ритма архитектонских елемената.

Приликом покушаја успостављања аналогија у временском, односно стилском смислу, овог Мацуриног дела са градитељством на српским просторима, долазимо до капиталних подухвата који су обележили педесете године у београдској архитектури. Завршетак градње Војногеографског института поклапа се са почетком изградње комплекса Београдског сајма (1954–1957), првог домаћег неимарског остварења, чија је вредност призната у европским размерама.⁷⁹ Док Мацурино дело носи корбизјанске премисе, комплекс сајамских хала ослања се на Нервија и послератну инжењерску архитектуру. Као таква, оба ова дела су „кроз велика врата“ увела српску архитектуру у европске токове. Из истог раздобља потичу два објекта на Теразијама које је саградио архитекта Владета Максимовић, поштујући корбизјански композициони предлог: зграда „Југословенске књиге“ са Безистаном на Теразијама бр. 27 (1949–1952) и, посебно, зграда Југословенске инвестиционе банке на Теразијама бр. 7 (1957–58). Ликовни израз објекта Банке заснован је, као и Мацурино дело, на ритмично поређаним брисолејима, као и на континуираној фенетрацији, повученом приземљу с масивним стубовима, равном „лебдећем“ крову, и у својој композицији

Сл. 14. Војногеографски институт – детаљ објекта са стубовима

снажно асоцира на Ле Корбизјеову школу. Студиозно тражење целовите композиције и израз заснован на деловању целине а не појединачних својстава објекта карактеришу дела оба српска градитеља и представљају новину у дотадашњој архитектонској пракси Београда. Разликује их употребљени фасадни материјал, који је на Максимовићем примеру скупљи и богатији, што је у складу са економским просперитетом земље касних педесетих година и уопште са чињеницом да је објекат намењен банци, а своје стилско порекло вуче из монументалистичког искуства касне предратне модерне крајем тридесетих година. Године 1951. осмишљено је, и већ наредне реализовано, још једно дело које се снажно супротставило дотадашњој соцреалистичкој традицији – Споменик јеврејским жртвама фашизма у Београду, архитекте Богдана Богдановића. Уместо наративног и академског начина изражавања, на овом меморијалу присутно је симболичко и апстрактно, што представља идеју која је у коначном исходишту најближа модерној уметности. Сва дела која су поменута у смислу аналогија са зградом Војногеографског института, са изузетком „Југословенске књиге“, пројектована су касније у односу на Мацурин подухват с почетка 1950. године, али и након одржавања Дубровачког саветовања крајем исте године, те ова хронолошка чињеница недвосмислено говори о значају Мацуриног дела у београдској и српској архитектури.

Место и улога зграде Војногеографског института у српској архитектури

По свим својим одликама, сагледаним у контексту историјског тренутка када су осмишљене и реализоване, зграда Географског института и штампарије припада опусу једне зреле пројектантске личности. Стога се

може констатовати да са идејним пројектом овог дела, 1950. године, Мацура суверено улази у своју зрелу фазу. Крајем исте године, када је већ започела реализација овог дела, одржано је чувено Саветовање архитеката и урбаниста Југославије у Дубровнику, на којем су управо два Мацурина реферата узбуркала страсти присутних, прећутно подељених у два табора по питању уметничких назора у архитектури.⁸⁰ Превагом антидогматских и прогресивних схватања над соцреалистичким, југословенска архитектура се од тог тренутка усмерила ка новом и полетном путу независности од политичког и идеолошког устројства.⁸¹ Само пет година после окончања Другог светског рата, у јекну *Првог петогодишњег плана* и периода када су све уметности па и архитектура трпеле утицај соцреалистичких идеја, изградња овако значајног друштвеног објекта с препознатљивим постулатима корбизијанске, дакле европске архитектуре, била је показатељ слободног продора интернационалних идеја у Србију и наговештај новог архитектонског процвата. И сама чињеница да пут до одобрења овог пројекта није био нимало лак, као и Мацурина сећања и анегдоте везане за сам ток пројектовања, говоре о духовној и културно-архитектонској клими тог периода, и симболично одсликавају преокрет у архитектонском развоју Београда и Србије.

У контексту Мацуриног стваралаштва разматраног у целини зграда Војногеографског института је остварење које на најбољи начин представља овог аутора као личност прогресивних побуда и као архитекту најсавременијих схватања која су у то време била присутна

на европској градитељској сцени. Као дело којим је овај аутор ушао у своју зрелу стваралачку фазу, оно најављује наставак експериментисања и нова ликовна стремљења, како према разради постулата корбизијанске школе, тако и према индивидуалним истраживањима у архитектонској теорији и пракси. С обзиром на то да је идејно решење зграде било завршено у првој половини 1950. године, Мацура се њиме обрачунао са соцреализмом и пре одржавања чувеног Дубровачког саветовања крајем те године. А на самом саветовању Мацура је своја прогресивна уверења потврдио, након цртежа и започетог објекта, и писаном и усменом речју.

Подухват пројектовања и изградње зграде Војногеографског института представља најрепрезентативнији пример превазилажења соцреализма у послератном току српске архитектуре. Ако имамо у виду годину његовог идејног настанка (1950), он представља први београдски монументални објекат јавног значаја конципиран у прогресивним и свежим, проевропским архитектонским начелима, која ће потоња српска архитектура јасно прихватити, заступати и интерпретирати. Ово дело се и по много чему другом истакло као пионирско у нашој послератној градитељској продукцији: по први пут примењеним брисолејима, стапању њихове функционалне и естетске улоге, доследној примени модуларног односно пропорцијског система како на фасади тако и у ентеријеру. Стога се оно поставља као незаобилазан и безрезервно вредан сегмент у сваком проучавању и презентовању београдске и српске послератне архитектуре.

НАПОМЕНЕ:

1] Маџурин целокупан стваралачки опус није до сада био систематски проучаван, а ни детаљно представљен. Већина писаних радова о њему обухвата само његова најпознатија и најрепрезентативнија дела из области пројектовања и критичарског рада. Такође, нису забележени покушаји који би његов пројектантски, теоријски и научноистраживачки рад обухватно анализирали као јединствену целину.

Имајући у виду заокружено и целовито познавање Маџуриног стваралаштва, могуће је у његовом пројектантском раду сагледати и дефинисати одређене фазе. Прва, рана предратна фаза обухвата архитектонске радове настале од студенских дана до почетка Другог светског рата, односно период од непуне деценије (1934–1941, у којој је Маџура професионално стасао, кренуо пут градитељске праксе и изборио се за своје место у струковним организацијама. Друга, рана послератна етапа Маџуриног стваралаштва карактерише прве послератне године, које су, због постојећих друштвено-економских околности, испуњене пропорционално обимним радом који је у свом већинском делу остао на нивоу пројекта. У своју зrelu стваралачку фазу Маџура улази 1950. године, пројектом за зграду Географског института и штампарије, који је исте године ушао у реализацију, као и својим учешћем са два истакнута реферата у прекретничком догађају у југословенској архитектури – Саветовању архитеката и урбаниста у Дубровнику. Већи део овог периода провео је радећи у оквиру самосталног пројектног атељеа „Архитектура и урбанизам“, остваривши пуну афирмацију у београдским стручним круговима. Позни период делања овог аутора везује се за почетак његовог рада у Институту за архитектуру и урбанизам Србије 1962. године и завршава се постепеним престанком професионалних активности након пензионисања (1978). Уз овакву, временску поделу Маџуриног опуса, могуће је извршити и тематску поделу, и поред тога што су ове различите области његовог рада међусобно тесно повезане, условљене и једна из друге произлазе.

2] Према: U. Martinović, *Trideset godina arhitekture u Beogradu*, Urbanizam Beograda, br. 37, Beograd, 1975, 11; З. Маневић, *Маџура*, изд. Савез архитеката Србије, Београд, с. д. (1984); S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, knj. I, Beograd, 2005, knj. II, 927; и др.

3] Главни идеолози југословенског соцреализма у архитектури били су архитекти Ђурђе Бошковић, Братислав Стојановић, Мате Бајлон, Бранко Максимовић и Казимир Остроговић. О овом периоду развоја југословенске и српске архитектуре в.: N. Šegvić, *Zablude i kriza buržoaske arhitekture*, Arhitektura, br. 13–17, Zagreb, 1948, 129–131; *O jednoj strani borbe za novu, socijalističku kulturu i umjetnost. Riječ Radovana Zogovića u diskusiji na Petom kongresu KPJ*, Arhitektura, br. 11–12, Zagreb, 1948, 54–56; A. Mohorović, *Prilog teoretskoj analizi problematike arhitektonskog stvaralaštva*, Arhitektura, br. 1–2, Zagreb, 1950, 5–12; M. Macura, *Arhitekt i projektovanje*, u: *Srpska arhitektura 1900–1970*, Beograd, 1972, 59–63; Z. Manević, *Novija srpska arhitektura. Srpska arhitektura 1900–1970*, Beograd, 1972, 26–28; Isti, *Od socrealizma do autorske arhitekture*, Tehnika, br. 3, Beograd, 1970, 62–65; V. Stojanović, U. Martinović, *Beograd 1945–1975. Urbanizam arhitektura*, Beograd, 1978; Љ. Пушић, *Урбанистички развој градова у Војводини у XIX и првој половини XX века*, Нови Сад, 1987, 42–43; U. Martinović, *Arhitektura Srbije juče i danas*, u: *Četrdeset godina građevinarstva SR Srbije*, Beograd, 1987, 31–40; I. Štraus, *Arhitektura Jugoslavije 1945–1990*, Sarajevo, 1991; B. A. Милић, *Урбана Комуна изама. Идеја урбанитета и идеологија „социјалистичког града“*, у: Архитектура, Нови Сад, 1992, 56–77; П. Ј. Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1965*, Београд, 1996, 430–434; A. Milenković, *Hipoteka socijalističkog realizma*, у: *Architectura – Politica Ultra*, Beograd, 1996, 21–30; A. Кадијевић,

Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века), Београд, 2006, 13, 336, 338, 340; Isti, *Михајло Митровић. Пројекти, градитељски живот, идеје*, Београд, 1999; V. Kulić, *Izgradnja Beograda u periodu socijalizma (1945–2000)*, u: 50 beogradskih arhitekata (rođenih posle 1945), Beograd, 2002. (prig. A. Kovenc-Vujić), 15–21; M. R. Perović, *Srpska arhitektura XX veka. Od istoricizma do drugog modernizma*, Beograd, 2003, 148–149; S. Maldini, *Socijalistički realizam*, u: Enciklopedija arhitekture, tom II, Beograd, 2004, 163–198; A. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Београд, 2005, 371, 416; S. G. Bogunović, *Milje*, u: *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, knj. III, 1321–1326; V. Kulić, *A Full Circle: From Socialist Realism to Modernism and back (State building in New Belgrade 1947–2000)*, 1–7 (рад у штампи); A. Кадијевић, *Идеолошке и естетске основе услона европске монументалне архитектуре у 4. деценији 20. века*, Историјски часопис XLV–XLVI, Београд, 1998–1999, 272; Љ. Милетић-Абрамовић, *Архитектура резиденција и вила Београда 1830–2000*, Београд, 2002, 251–257; M. Просен, *О соцреализму у архитектури и његовој појави у Србији*, Наслеђе, VIII, Београд, 2007, 95–117; A. Кадијевић, *Проблеми истраживања и тумачења соцреализма у српској архитектури*, Новопазарски зборник, бр. 30, Нови Пазар, 2007, 211–216 (са старијом литературом).

4] Опширније о овом делу в.: M. Митровић, *Новија архитектура Београда*, Београд, 1975, 113; V. Stojanović, U. Martinović, *Beograd 1945–1975. Urbanizam arhitektura*, Beograd, 1978, 122–124; Z. Manević, *Novija srpska arhitektura. Srpska arhitektura 1900–1970*, Beograd, 1972, 30; B. H. Белоусов, *Современная архитектура Югославии*, Москва, 1973, 154–155; I. Štraus, *Arhitektura Jugoslavije 1945–1990*, Sarajevo, 1991, 22, 23, 32, 42; *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века (Encyclopaedia architectonica)*, ур. З. Маневић, Београд, 1999, 145; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, Београд, 2002, 108–109; S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, knj. I, 67–70; *Isto*, knj. II, 1034–1035; B. Мишић, *Београдски сајам*, у: Наслеђе, VII, Београд, 2006, 127–147.

5] Монографски приказ ове зграде дао је арх. Бојан Ковачевић у књизи: *Архитектура зграде Генералштаба. Монографска студија дела Николe Добровића*, Београд, 2001. О згради в.: S. G. Bogunović, *navedeno delo*, knj. I, 217–220.

6] Опширније о арх. Богојевићу и овом његовом делу в.: M. Митровић, *Новија архитектура Београда*, Београд, 1975, 39; V. Stojanović, U. Martinović, *Beograd 1945–1975. Urbanizam arhitektura*, Beograd, 1978, 112, 122, 126–128; I. Štraus, *Arhitektura Jugoslavije 1945–1990*, Sarajevo, 1991, 32, 52; A. Бркић, *Знакови у камену. Српска модерна архитектура 1930–1980*, Београд, 1992, 164–169; *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века (Encyclopaedia architectonica)*, ур. З. Маневић, Београд, 1999, 24; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, Београд, 2002, 31; S. G. Bogunović, *navedeno delo*, knj. II, 714–716.

7] Мисли се на Максимовићеву „теразијску трилогију“ коју чине зграда Инвестиционе банке (1957–1958) на броју 7, „Југословенске књиге“ (1949–1952) и Безистана. Опширније о њима в.: M. Митровић, *Новија архитектура Београда*, Београд, 1975, 89; V. Stojanović, U. Martinović, *Beograd 1945–1975. Urbanizam arhitektura*, Beograd, 1978, 124–125; Z. Manević, *Novija srpska arhitektura. Srpska arhitektura 1900–1970*, Beograd, 1972, 30; *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века (Encyclopaedia architectonica)*, ур. З. Маневић, Београд, 1999, 118; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, Београд, 2002, 36; S. G. Bogunović, *navedeno delo*, knj. II, 939, 1223–1224.

8] M. Маџура, *Нова зграда Географског института и штампарије у Београду*, Преглед архитектуре, бр. 1, Београд, 1954, 4–6.

- 9] J. Krunic, *Odras savremenih stremjenja u arhitekturi na licu Beograda*, Tehnika, br. 5, Beograd, 1954, 670–678 (*Isto*, u: Beograd imajući biti, Beograd, 1998, 11–30).
- 10] J. Krunic, *Arhitektura Beograda* (poseban otisak u okviru časopisa „Tehnika“), Tehnika, 5, Beograd, 1954; J. Krunic, *Odras savremenih stremjenja u arhitekturi na licu Beograda*, Tehnika, 5, Beograd, 1954, 670–678 (*Isto*, u: Beograd imajući biti, Beograd, 1998, 11–30); Б. Стојановић, *Архитектура Београда од 1945. до 1954.*, ГМГБ, књ. I, 1954, 189–200; У. Мартиновић, *Послератна архитектура Београда*, Видици, бр. 28, мај 1956; Б. Игњатовић, *Архитектура у Србији*, у: Југославија, св. 13, Београд, 1957, 112–117; В. Стојановић, *O idejnoestetskim problemima arhitekture i urbanizma Beograda*, Tehnika, br. 5, 1959, 717–731.
- 11] У. Мартиновић, *Наша савремена архитектура*, АУ, бр. 26, Београд, 1964, 6.
- 12] *Isto*, 4.
- 13] Z. Manević, *Anketa o posleratnom razvoju arhitekture Jugoslavije (prir. R. Radović)*, АУ, br. 47, Beograd, 1967, 32–33.
- 14] *Isto*, 32.
- 15] *Isto*.
- 16] Мисли се на Маџурин стамбени блок у ул. Краља Петра из 1953–1957. године.
- 17] М. Митровић, *Савремена српска архитектура* (каталог изложбе одржане 1968), Београд, 1970, 1–8. О овој изложби (с поменом Маџуре као учесника) в.: Аноним, *Изложба – признање нашим неимарима*, „Савремена српска архитектура“ у Салону савремене уметности, Политика, 18. 4. 1968.
- 18] *Српска архитектура 1900–1970*, Београд (Музеј савремене уметности), 1972.
- 19] Z. Manević, *Novija srpska arhitektura*, u: Srpska arhitektura 1900–1970, Beograd, 1972, 30.
- 20] Овај незаобилазан догађај на архитектонско-градитељској сцени Југославије одиграо је пресудну улогу у погледу свести да архитектура не може трајно и потпуно да изврши своју дужност уколико се ограничи на „подизање крова над главом“. Прокламована је одлучна борба против анонимности у раду и обезличавања стваралачке улоге креатора под окриљем гломазних државних установа. Управо овакав став заузео је Маџура у оквиру своја два реферата изнета на Саветовању: „Становање“ и „Архитект и пројектовање“, који су погодили у срж проблема струке и, заједно са излагањем новинара Владислава Рибникара, повели даљу дискусију бескомпромисним, прогресивним смером ка ауторској, неанонимној и креативној архитектури. Док први Маџурин реферат представља покушај да се обухвати целокупна проблематика становања и да се установе значај и улоге извесних фактора који су битни за прогрес ове гране архитектуре, други анализира негативне последице тадашњег статуса архитектке и услова његовог рада под призмом његове друштвене улоге и суштине његових задатака.
- 21] G. Gordić, *Macura Milorad*, u: Biografije, Srpska arhitektura 1900–1970, Beograd, 1972, 136.
- 22] М. Митровић, *Новија архитектура Београда*, Београд, 1975, 97.
- 23] *Isto*.
- 24] U. Martinović, *Trideset godina arhitekture u Beogradu*, Urbanizam Beograda, br. 37, Beograd, 1975, 11.
- 25] В. Стојановић, У. Мартиновић, *Beograd 1945–1975. Urbanizam arhitektura*, Beograd, 1978.
- 26] *Isto*, 129–133.
- 27] *Isto*, 132.
- 28] *Isto*, 112.
- 29] *Isto*, 113.
- 30] А. Марић, *Архитект Милорад Маџура*, Саопштења ИАУС, бр. 8, Београд, 1979, 55–59. Овај прилог заправо представља текст излагања поводом прославе одласка овог архитектке у пензију, одржане фебруара 1979. године, који је био снимљен на магнетофонској траци и праћен дијапозитивима.
- 31] *Isto*, 56.
- 32] Писан поводом додељивања Велике награде архитектуре САС-а: З. Маневић, *Маџура*, изд. Савез архитектата Србије, Београд, с. д. (1984). Ваља поменути да је текст из ове публикације у новије време прештампан, уз незнатне измене, у два наврата, увек с нагласком на значај зграде Војногеографског института као Маџуриног капиталног остварења [*Милорад Маџура (1914–1989)*], Модул, бр. 19, Београд, 2003, 18–21, и: Архитектура и урбанизам, бр. 3, Београд, 1996, као и да је као својеврсни апстракт штампан у оквиру јединице овог аутора у: *Лексикон српских архитектата 19. и 20. века (Encyclopaedia architectonica)*], ур. З. Маневић, Београд, 1999, 124–125; и у: *Лексикон српских неимара*, ур. З. Маневић, Београд, 2002, 126–127).
- 33] Монографски прикази архитектата који су обележили године непосредно пред Други светски рат и послератно раздобље српске архитектуре још су увек веома ретки. Случај везан за непостојање темељнијих и целовитијих научних истраживања карактерише не само стваралаштво архитектке Милорада Маџуре већ и опусе већине његових савременика. Делимичан разлог можемо наћи и у томе што не постоји адекватна историјска дистанца, као један од признатих чинилаца историјско-уметничке методологије. Заправо, стваралаштво наших послератних градитеља углавном је представљено у оквиру синтетичких разматрања, или у виду монографских приказа делова опуса. Међу малобројним изузецима треба поменути дело арх. Михајла Митровића (А. Кадјевић, *Mihajlo Mitrović. Projekti, graditeljski život, ideje*, Beograd, 1999), арх. Александра Ђокића (З. Маневић, *Aleksandar Đokiћ*, Beograd, 1995), арх. Ђорђа Табаковића (В. Митровић, *Архитекта Ђорђе Табаковић*, Нови Сад, 2005), арх. Стојана Максимовића (З. Маневић, *Stojan Maksimović. Stvaralaštvo*, Beograd, 2006), арх. Мате Бајлона [П. В. Милошевић, *Mate Bajlon, arhitekta (1903–1995)*, Beograd, 2007]. Поједини представници млађих генерација српских неимара, чији опус хронолошки припада периоду од неколико последњих деценија, обрађени су у оквиру сажетих мултимедијалних монографских презентација (арх. Марио Јобст, арх. Мустафа Мусић, арх. Саша Буђевац – изд. „Центар ВАМ“, Београд, 2006–2007; као и: В. Митровић, *Архитектура Милорада Милидраговића. Живот посвећен архитектури*, изд. ДаНС, Нови Сад, 2008). Допринос у реконструкцији стваралаштва послератних градитеља добитника Велике награде архитектуре САС-а дао је З. Маневић серијом језгровитих публикација о: Милицы Штерић, Милораду Маџури, Милораду Пантовићу, Алексеју Бркићу, Богдану Богдановићу, Станку Мандићу, Ивану Антићу, Урошу Мартиновићу, Угљешу Богуновићу, Александру Кековићу, Светиславу Личини, Михајлу Митровићу, Мирославу Јовановићу и Предрагу Цагићу.
- 34] Z. Manević, *Srpska arhitektura XX veka*, u: Grupa autora, *Umjetnost na tlu Jugoslavije – Arhitektura XX vijeka*, Beograd–Zagreb–Mostar, 1986, 28.
- 35] З. Маневић, *Архитектура и градитељство*, у: Бели град, изд. Медиарт, Београд, 1997, 77; Исти, *Историја српске архитектуре новијег доба*, у: Лексикон српских неимара, Београд, 2002, VI.
- 36] I. Štraus, *Arhitektura Jugoslavije 1945–1990*, Sarajevo, 1991, 23, 24.
- 37] А. Бркић, *Знакови у камену. Српска модерна архитектура 1930–1980*, Београд, 1992, 130.

- 38] При томе аутор мисли на геометријско простирање запреминске масе – као први начин изражавања, и други као „кретање масе средствима другостепене хармонијске зависности“ – мислећи на другостепену пластику скулптованих конструктивних елемената зграде видљиве на фасади (А. Бркић, *наведено дело*, 129).
- 39] *Исто*, 128.
- 40] П. Ј. Марковић, *Београд између истока и запада 1948–1965*, Београд, 1996, 431, 434–435.
- 41] З. Маневић, *Архитектура и градитељство*, у: Бели град, изд. Медиарт, Београд, 1997, 77.
- 42] Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, Београд, 2002, 72.
- 43] V. Kulić, *Izgradnja Beograda u periodu socijalizma (1945–2000)*, u; 50 beogradskih arhitekata (rođenih posle 1945), Beograd, 2002. (prir. A. Kovenc-Vujić), 17; Isti, *Controversies of Style: Architecture, Politics and the Early Construction of New Belgrade* (непуб. рукопис), 10.
- 44] М. Миловановић, *Арх. Милорад Мацура: Отпор диктатима*, Врачарски гласник, март 2004, 13.
- 45] *Исто*.
- 46] S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, knj. II, Beograd, 2005, 926–929.
- 47] *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века (Encyclopaedia architectonica)*, ур. З. Маневић, Београд, 1999, 124–125; *Лексикон српских неимара*, ур. З. Маневић, Београд, 2002, 126–127.
- 48] S. G. Bogunović, *navedeno дело*, 928.
- 49] Д. Милашиновић-Марић, *Критика соцреализма из угла савременика архитектуре Милорада Мацура*, Архитектура и урбанизам, бр. 18–19, Београд, 2007, 134–139.
- 50] *Исто*, 139.
- 51] S. Maldini, *Autorski tekstovi za Srpsku enciklopediju (izd. Matica Srpska – SANU – Školska knjiga, publikacija u štampi): Arhitektura u Srbiji*, <http://maldini.wetpaint.com/page/autorski+tekstovi+za+Srpsku+enciklopediju+2>; S. Maldini, *Arhitektura u Srbiji u XX veku*, <http://maldinis.blogspot.com/2007/12/arhitektura-srbije-u-xx-veku.html> (где се помиње „јасан и непосредан утицај Ле Корбизјеових пројеката“ на зграду Војногеографског института).
- 52] А. Миленковић, *Свици у бетону*, Београд, 2003, 89 (где је уз заступљену илустрацију овог дела такође забележена његова припадност „Ле Корбизијанској модерни“); Исти, *Меморија урбаних теорија. Symposium de Urb-Architecturae*, Београд, 2004, 123; Исти, *Судбина доктрина*, Београд, 2008, 248 (где је Мацурином Војногеографски институт уз пригодну илустрацију објекта окарактерисан као „Ле Корбизјеов проседе у руку брутализма“).
- 53] Miloš R. Perović, *Istorija srpske arhitekture XX veka. Od istoricizma do drugog modernizma*, Beograd, 2003. Потпуно изостављен било какав помен арх. Милорада Мацура и његовог опуса у овој студији може се објаснити као плод ауторовог субјективног приступа теми тј. „селективне критериологије“ и усвајања методологије која „не обухвата темељит преглед појава и исцрпне дескрипције значајних остварења, већ је фокусирана на главне идеје, које интерпретира компаративно – по узору на сличне радове објављиване последњих година у иностранству“ (према: А. Кадијевић, *Поглед на протекли век српске архитектуре: Miloš R. Perović, Istorija srpske arhitekture XX veka. Od istoricizma do drugog modernizma*, у: Наслеђе, VI, Београд, 2005, 265–267. Према овом комплексном и разложном критичком приказу професора Кадијевића, у књизи су, за разлику од периода међуратног модернизма и продукције из последње деценије двадесетог века, остале етапе српске архитектуре и деловања њихових представника (међу којима је и она која је уследила након Другог светског рата и којој је хронолошки припадало деловање М. Мацура) приказане штуро, парцијално и селективно.
- 54] У својим сећањима Мацура је једном приликом поменуо да почетак пројектовања овог објекта пада крајем 1949. године.
- 55] Оригинална пројектна документација с пројектима свих каснијих преправака и адаптација објекта данас се чува једино у Катастарској архиви Војногеографског института, дакле, у самој згради.
- 56] У литератури се најчешће помиње као година завршетка зграде 1953–1954, јер је до тада спољашњост објекта добила своју финалну форму.
- 57] Податак који наводи Мацура у свом тексту *Нова зграда Географског института и штампарије у Београду* (у: Преглед архитектуре, бр. 1, Београд, 1954, 4). Према једном другом извору (М. Миловановић, *Арх. Милорад Мацура: Отпор диктатима*, Врачарски гласник, март 2004, 13) на овој локацији планиран је око 1946. године облакодер намењен „Информбиру“, чији је аутор био арх. Павле Крат и који би као такав био доследно отелотворење соцреалистичких идеја. У сваком случају, јасно је да је на овом месту била планирана гигантска конструкција која би, да је реализована, недвосмислено прокламовала соцреалистичка уверења. Обустава грађе таквог објекта и прихватање Мацуриног, као радикално другачијег – проевропског пројекта, и то од стране институције која је посредством војске, као државног органа, најдиректније везана за политику и државу, може симболично означити и судбину соцреализма на укупној југословенској архитектонској сцени.
- 58] М. Мацура, *Нова зграда Географског института и штампарије у Београду*, Преглед архитектуре, бр. 1, Београд, 1954, 4.
- 59] *Исто*.
- 60] У томе је Мацура пошао за искуствима које је нудио чувени Ле Корбизјеов *Модулор* (модулор као систем мера који узима димензије људског тела као основу одређивања пропорција грађевинских јединица). Сам концепт модуларног устројства композиције, директно везан за феномен савременог градитељства, био је свесрдно потенциран у Мацурином теоријском разматрању и искуству.
- 61] Чувена крилатица коју је први пут употребио Луј Саливен 1896. године. У ширем смислу подразумева теорију да су функционалне подобности објекта резултат доброг пројекта. Иако се овакав став може окарактерисати као један од фундамената архитектуре одвајкада, први пут су га јавно прокламовали Виоле ле Дик и још неколицина архитеката деветнаестог века. Једни од најплоднијих и најугледнијих историчара архитектуре З. Гидион и Н. Певснер овим слоганом означили су главну карактеристику интернационалног модернизма.
- 62] Брисолеји, као хоризонтална ребра на фасади која имају улогу прозорских штитника од сунца образујући низове дубоких фасадних сенки, осмишљени су у архитектонској радионици Ле Корбизјеа 1933, а први пут су примењени у виду хоризонталних помичних штитника на згради Министарства образовања и здравља у Рио де Жанеиру, Оскара Нимајера и Лусија Косте, 1937–1943. године. У домаћем модернизму после Другог светског рата брисолеји постају честа пракса, тако да појам „архитектуре брисолеја“ изразито обележава педесете године (в. опширније: С. Васиљевић, *Заштита од сунца у нашем поднебљу*, Преглед архитектуре, бр. 4–5, Београд, 1955–1956, 122).
- 63] Ово дело је узоран пример стапања функционалне и естетичке улоге брисолеја, које ће следити многобројни аутори из наше средине у годинама које су следиле. Међутим, на неким здањима и код неких аутора ови елементи употребљени су ван сваке функционалне логике, што указује на „модернистички маниризам“.
- 64] М. Мацура, *Два решења крова-терасе*, АУ, бр. 4, Београд, 1960, 40.

65] Исто.

66] З. Маневић, *Белешке са састанка са М. Мацуром*, 3. 9. 1980. (документација З. Маневића).

67] Детаљан приказ решења Мацура је дао у тексту *Два решења крова-терасе*, у: АУ, бр. 4, Београд, 1960, 40. О истом је писао и арх. Б. Хајдин у тексту *Један начин решења равнoг крова-терасе у: Саопштења*, изд. ИАУС, бр. 1, Београд, 1966, 47–48.

68] Комисије су „имале грађевински и тврд соцреалистички карактер“ и у њима су били, између осталих, арх. Мате Бајлон, професор на Архитектонском факултету, и арх. Казимир Остроговић, тадашњи начелник Архитектонског одељења МГ. У својим сећањима изнетим у ИТ Галерији 1983. године Мацура је о овоме рекао: „Са једне седнице Ревизионе комисије, која је почела у пет, ја сам се вратио у једанаест увече, са температуром од 38 степени... Ризик је био огроман. Због неких других пројеката који су ми одбијени (мисли на два пројекта за зграде у насељу пољопривредног добра Централног комитета КПЈ у Добановцима и пројекат за Окружни народни одбор у Ужицу, који су одбачени одлуком Савезне ревизионе комисије, задужене за финални преглед и одобрење пројеката од савезног значаја за изградњу, као „декадентни и формалистички“, прим. а.) тражено је од стране Министарства у мом Заводу да се испита да ли није саботажа у питању. А треба се сетити шта је значила реч 'саботажа' у оно време.“ (М. Мацура, *Вечери сећања: Живот посвећен архитектури. Милорад Мацура*, прекуцани текст Мацуриног предавања у ИТ Галерији у Београду из 1983. године, чува се у документацији аутора. Извод из Мацуриног предавања: *Večeri sećanja: Život posvećen arhitekturi. Milorad Macura* (Predavanje u Domu SITJ), IT Novine, 28. 11. 1983, 9.

69] М. Мацура, *Marginalije uz četrdesetogodišnjicu, Izgradnja*, бр. 11, Beograd, 1984, 166. У оквиру свог предавања у ИТ Галерији 1983, Мацура је препричао детаљније реакцију генерала Гошњака: „Када је видео ону макету, пред једним скупом који је сачињавао Генералитет, једна огромна Ревизиона комисија која је заступала своја становишта, био сам дабоме и ја негде тамо у хошку, онда је генерал Иван Гошњак рекао: 'Па шта ви имате против овога? Па то је једна добра зграда, мени се она допада. Реците ви мени шта њој стварно недостаје, немојте говорити о лепоти. Ето вама се не допада, мени се допада'. И дабоме, пошто није било никаквих аргумената шта тој згради стварно недостаје, онда је сутрадан изишло решење да се пројекат прихвата и да се одобрава изградња. И ја мислим да генерала Гошњака исто тако треба запамтити као једног од људи који је допринео нашој архитектури. То је било педесете. После тога је дошло саветовање у Дубровнику...“ (М. Мацура, *Вечери сећања: Живот посвећен архитектури. Милорад Мацура*).

70] То данас има готово анегдотски карактер. Мацура, наиме, каже: „Скоро свако јутро је мени долазио колега Ђока Стефановић, звали

смо га 'Топ', са рукама у цеповима стао и каже: 'Колега Мацура, Ви сте наиван човек. То Вам никад неће бити одобрено' и онда се окрете и оде“ (М. Мацура, *наведено дело*).

71] М. Мацура, *наведено дело*.

72] Пројекти везани за адаптацију и санацију канализације, водовода, климатизације, грејања, делимичне замене столарије.

73] Аутор пројекта је арх. Драгослав Петковић из архитектонског бироа „Архитект“. Реконструкција се састојала, између осталог, у замени постојеће столарије и зидова од опека, изради спуштеног плафона од рељефних гипсаних плоча, обради зидова вештачким каменом са белим пикованим цементом, изради ламперије од храстовог фурнира, уграђивање хармоника врата, облагању подова итисоном, изради подијума бине, изложбених витрина, пулта за председништво и постоља за бисту у свечаној сали, изради сећија за седење, гарнитурних сточића и портирског пулта у улазном холу.

74] Данас је поред Института овде смештена и Централна логистичка војна база и Команда логистике.

75] R. Benham, *Brutalizam*, у: Enciklopedija moderne arhitekture, Beograd, 1970, 64.

76] Аутори хале су архитекти Драгољуб и Љиљана Бакић. У периоду 1973–1974. саграђена је Спортска хала, а потом, 1977–1978, и Ледена дворана.

77] Аутор је арх. Богдан Несторовић.

78] З. Маневић, *Мацура*, изд. Савез архитеката Србије, Београд, с. д. (1984); прештампано у: *Милорад Мацура (1914–1989)*, Модул, бр. 19, Београд, 2003, 18–21, и у: *Архитектура и урбанизам*, бр. 3, Београд, 1996.

79] В. напомену 4.

80] Реферати учесника Дубровачког саветовања публиковани су у: *Реферати за Прво саветовање архитеката и урбаниста Југославије* (изд. Научна књига), Београд, 1950. О значају Саветовања у развоју југословенске и српске архитектуре в.: Z. Manević, *Od socrealizma do autorske arhitekture*, Tehnika, бр. 3, mart 1970, 390–393; Isti, *Novija srpska arhitektura. Srpska arhitektura 1900–1970*, Beograd, 1972, 28–29; U. Martinović, *Hronika grada u 10 prizora*, Izgradnja, бр. 9–10, Beograd, 1984, 46; M. Macura, *Marginalije uz četrdesetogodišnjicu*, Izgradnja, бр. 11, Beograd, 1984, 163–167.

81] О односу архитектуре и идеологије в.: А. Кадијевић, *Терминологија српске архитектонске историографије – Идеологија*, Архитектура, бр. 111, Београд–Подгорица, март 2007, 10; Исти, *Улога идеологије у новијој архитектури и њена схватања у историографији*, Наслеђе, VIII, Београд, 2007, 225–237 (са старијом литературом).

Summary: MARE JANAKOVA GRUJIĆ

THE BUILDING OF THE MILITARY GEOGRAPHICAL INSTITUTE IN BELGRADE

The paper offers a monographic consideration of the building of the Military Geographical Institute in Belgrade constructed in 1950–54 to the design of the prominent Serbian post-war architect Milorad Macura (1914–1989). Macura's design was carried out on the existing foundations laid down in 1946–48 for a structure intended for a different purpose and presumably designed in the soc-realist style, and therefore the building's final appearance has been looked at from that perspective as well. In addition to offering an overview of the earlier research, an account of the design and construction process, and a description of its architecture, the paper deals with the issue of the origin of its style and composition, European and domestic analogies, and its place and role in Serbian architecture.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Cross-section with the pre-1950 and newly-built portions indicated

Fig. 2 Ground-floor and mezzanine plans

Fig. 3 Sketch ground-floor plan with differentiated functions

Fig. 4 3D model (lost)

Fig. 5 Military Printing House and the YPA Geographical Institute building (today's Military Geographical Institute) in 1956

Fig. 6 Front view of the MGI building facing Mije Kovačevića Street (north wing)

Fig. 7 Front view of the MGI building facing Bulevar Despota Stefana or the park (south wing)

Fig. 8 Side façade of the MGI building (southwest connecting wing)

Fig. 9 Side façade of the MGI building (northeast wing)

Fig. 10 Original remodelling design for the entrance hall, 1978 (by D. Peković, partially executed)

Fig. 11 Military Geographical Institute, current exterior view, southwest side elevation with the connecting wing

Fig. 12 Military Geographical Institute, current exterior view, south façade with the main entrance

Fig. 13 Military Geographical Institute, current situation view

Fig. 14 Military Geographical Institute, columns, detail